

УДК 061.12(477.83–25)“199”

Олександр ЛУЦЬКИЙ

**НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКІВ
ІНСТИТУТУ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
НАН УКРАЇНИ (90-ті роки ХХ століття):
ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ, ТЕМАТИКА, ІДЕЇ**

Окреслено основні напрями наукових студій співробітників трьох історичних відділів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Розкрито тематику та основний зміст їхніх досліджень, зроблено спробу їх наукової оцінки.

Ключові слова: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, історія України, дослідження, нові підходи, методи.

З початку 90-х років ХХ ст. розвиток Інституту відбувався в умовах глибоких суспільно-політичних, соціально-економічних, ідеологічних та свідомісних змін, в основі яких лежав перехід від комуністичного суспільства з одержавленою економікою і догматизованою ідеологією до демократичного устрою з вільним ринком і громадянським суспільством. Складний і суперечливий, а часами і дуже скрутний у матеріально-фінансовому аспекті трансформаційний період, який триває й зараз, накладав відбиток на всі сторони життя і діяльності колективу установи. З відновленням державної незалежності України і скасуванням всеохоплюючої регламентації науки, усуненням тотального контролю і розширенням персонального простору свободи для тих, хто прагнув щось зробити, з'явилась можливість писати вільно, відкинувши все негативне, що було успадковане від радянських часів, висловлювати ті думки, які диктувала наукова об'єктивність і особисті переконання. Відкрилась перспектива в аналізі наукових проблем користуватись найрізноманітнішими методиками і методологіями.

З початку останнього десятиліття ХХ ст. в Інституті суспільних наук АН України, який у 1993 р. був реорганізований і перейменований в Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича АН України витримувался курс на творче продовження усіх перспективних напрямків історичних студій. Водночас, відповідно до нового профілю Інституту, відбувалася переорієнтація наукових студій окремих відділів з метою успішної реалізації комплексних досліджень проблем теорії та історії культури, питань суспільно-політичного і духовного життя, національних рухів на західноукраїнських землях у контексті європейських та світових історичних процесів. На передній план роботи відділу новітньої історії (керівник – доктор історичних наук, професор Ю. Сливка) вийшли проблеми національно-визвольного руху ХХ ст., питання державності і соборності українських земель, їх суспільно-політичного і культурного розвитку в умовах тоталітаризму. Науковий профіль відділу нової історії (керівник – кандидат історичних наук Ф. Стеблій) був звужений до дослідження

основних етапів, напрямів та інституційних форм соціальних, суспільно-політичних рухів та громадсько-культурного життя на західноукраїнських землях з кінця XVIII до початку XX ст. Відділ історії середніх віків (керівник – доктор історичних наук Я. Ісаєвич) зосередив свою увагу на проблемах історії української середньовічної і ранньомодерної (до кінця XVIII ст.) культури як єдиного комплексу, вивчаючи питання розвитку освіти, мистецтва, видавничого руху, суспільно-політичної і наукової думки. З 1991 р. більшість співробітників відділу працювала над підготовкою 2-го тому “Історії української культури” – фундаментального видання про українське культурне життя України XIII – першої половини XVII ст.

Вже до середини 90-х років історики середнього і старшого покоління перебувалися “на марші”, вони набули досвід застосовування нових методологічних підходів у вивченні тих проблем, які вони опрацьовували раніше, або ж перейшли до дослідження більш актуальних тем, породжених вимогами часу. Вчені відкинули ортодоксальну марксистсько-ленінську методологію (хоча частина з них зробила це спершу декларативно), відповідного понятійного апарату і з позицій об’єктивності прагнули оцінити досліджувані процеси. Дослідники стали вільнішими і розкутішими у формах текстурального самовираження, позбуваючись “базисно-надбудовної” моделі мислення, сліпої віри в “соціально-економічні закономірності”, “економічний детермінізм” тощо, відмовляючись від багатьох інших заявлених стереотипів радянського ідеологічного канону, що дозволило тверезо подивитися на причини і перебіг тих чи інших суспільних процесів і явищ. Вони намагалися по-іншому глянути на недоступні раніше джерела вітчизняної історії і на основі дослідницького інструментарію вивчити нові, які поступово відкривалися перед вченими.

Для цього був потрібний час, а суспільство не могло чекати. Пресу, інші видання заповнили статті, тематичні розвідки, критичні замітки тощо, які не мали нічого спільного з науковим аналізом подій і явищ, змальовували їх однією фарбою, відкинувши суперечливість і багатовекторність розвитку історичних процесів. Часом здавалося, що в Україні до краю зневажено наукову думку. Політична риторика, демагогія почали заміняти багатьом авторам наукові аргументи, логіку, методологію. Не можна було не помітити й іншого: вітчизняній публіцистиці стало властиво сприймати все, що виходило з-під пера західних вчених як таке, що апіорі правильноше у порівнянні з оцінками вітчизняної історіографії.

У цих умовах колектив Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України вдався до підготовки збірників документів і матеріалів, добре усвідомлюючи, що базуючись на відомих, давно введених у науковий обіг фактах, прориву на якісно новий концептуальний рівень досягти неможливо. У відділі новітньої історії започатковано серійне видання документів і матеріалів “Літопис нескореної України” (відповідальний редактор Я. Лялька; перша книга вийшла у 1993 р., друга – у 1997) про репресії радянської системи щодо населення Західної України, Буковини і Закарпаття, масові ув’язнення і знищення українських діячів науки і культури, духовенства, ліквідацію Греко-католицької церкви, боротьбу українського народу за незалежність України¹. Книги відразу отримали позитивний резонанс не

¹ Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади / [ред. кол.: Я. Лялька (відп. ред.) та ін.]. – Львів, 1993. – Кн. 1. – 800 с.; Кн. 2 / [ред. кол.: Я. Лялька (відп. ред.) та ін.]. – Львів, 1997. – 664 с.

лише серед науковців, але й серед широкої громадськості, допомагаючи виробити об'єктивну позицію у висвітленні і оцінці трагічних подій в українській історії.

Великий інтерес в українському суспільстві і за кордоном викликали й два томи, які вийшли з друку у 90-х роках, тритомного збірника документів і матеріалів “Депортації” про репресії та депортації українців, поляків і євреїв часів Другої світової війни та в період встановлення радянської влади в Західній Україні у 1940-х – на початку 1950-х років, зокрема про примусове виселення українців із Закерзоння внаслідок операції “Вісла”².

Відшукані й опубліковані упорядниками документи, доступ до яких у радянські часи був максимально обмежений або взагалі заборонений, дали змогу розглядати репресивно-депортаційні акції щодо українців, поляків, євреїв та інших народів західного регіону України не як специфічне українське, а як одне з вузлових європейських явищ, до проведення якого були причетні всі головні дійові особи Другої світової війни, а найбільше – партійно-державне керівництво Радянського Союзу³. Збірник супроводжується передмовою Ю. Сливки, котра має самостійне наукове значення, як ґрунтовна оригінальна розвідка з історії депортації населення західноукраїнських земель окресленого періоду, в якій фахово розкрито її передумови, перебіг та наслідки⁴.

Позитивну оцінку громадськості мав також збірник документів і матеріалів “Культурне життя в Україні (західні землі)”, два томи якого в 1995–1996 рр. побачили світ⁵. Невеликий наклад праці (відповідно одна тисяча і п'ятсот примірників) швидко розійшовся, і вона відразу стала бібліографічною рідкістю. Після опублікування першого тому в періодиці з'явилося кілька позитивних відгуків на нього⁶. А професор Ярослав Дашкевич, зокрема, зазначив, що цей збірник – “значне досягнення археографії, незважаючи на недоліки в едиційному апараті”⁷.

Спершу планувалося, що збірник буде однотомним. Проте в процесі його підготовки стала очевидною недоцільність однотомника: творча пошуково-аналітична праця над реальними матеріалами внесла свої корективи і редакційною колегією (відп. ред. Ю. Сливка) було вирішено зупинитися на оптимальнішому обсязі – багатотомнику.

Головні упорядники цього видання (Т. Галайчак, О. Луцький), здійснюючи пошук, відбір і опрацювання документів, були свідомі неможливості однаково охопити всі явища процесу, тому вбачали своє завдання в тому, щоб на засадах

² Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: у 3 т. / [відп. ред. Ю. Сливка, упоряд.: М. Ковальчук, К. Науменко, О. Стасюк та ін.]. – Львів, 1996. – Т. 1: 1939–1945 рр. – 751 с.; Т. 2: 1946–1947 рр. – Львів, 1998. – 540 с.

³ Див.: *Киричук Ю.* [Рецензія]: Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Т. 1 / Ю. Киричук // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*: зб. наук. праць. – Львів, 2000. – Вип. 7: Збірник на пошану професора Юрія Сливки. – С. 579–581.

⁴ *Сливка Ю.* Витоки і наслідки національної трагедії [Передм.] / Ю. Сливка // *Депортації...* – Т. 1: 1939–1945 рр. – С. 5–26.

⁵ *Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали: у 3 т.* – Київ: Наукова думка, 1995. – Т. 1: 1939–1953 / [упоряд.: Т. Галайчак, О. Луцький, Б. Микитів, Л. Батрак-Плодиста, Ю. Сливка, Л. Федоришин]. – 750 с.; Т. 2: 1953–1966 / [упоряд. Т. Галайчак, О. Луцький, Ю. Сливка, Л. Батрак-Плодиста, Б. Микитів]. – Львів, 1996. – 917 с.

⁶ *Боруцький С.* Феномен національного відродження / С. Боруцький // *Неділя*. – 1995. – 1 вересня.

⁷ *Дашкевич Я.* Боротьба з Грушевським та його львівською школою / Я. Дашкевич // *Український історик*. – 1996. – № 1–4. – С. 93.

об'єктивності виділити із загального обсягу документів найбільш цінні, оригінальні для поповнення фактографії національно-культурного життя, для його осмислення з сучасних позицій. Було враховано, що низка аспектів явища деякою мірою відображено в попередніх археографічних виданнях і тому упорядники прагнули дати зацікавленому читачеві логічно взаємозв'язаний і зручний для розуміння новий комплекс документів, уникаючи публікацій тих матеріалів або їх частин, які були перенасичені другорядною інформацією. Ще один принцип відбору джерел полягав у тому, щоб одні документи пояснювалися або доповнювалися іншими, також наведеними у збірнику, хоч далеко не завжди була змога цього принципу суворо дотримуватися. Загалом, попри недоліки, які видно краще з перспективи часу (відсутність тематичної систематизації матеріалу, належних приміток тощо), збірник, очевидно, дає можливість об'єктивніше і повніше з'ясувати особливості національно-культурного життя на західноукраїнських землях України в умовах тоталітаризму. На жаль, брак коштів не дозволив продовжувати видання наступних томів збірника у заплановані терміни.

Представляє великий науковий інтерес збірник "Документи російських архівів з історії України. Т. I. Документи до історії запорізького козацтва 1613–1620 рр.", підготовлений спільно з Інститутом слов'янознавства Російської АН та Центром українських історичних досліджень ім. Петра Яцика Канадського інституту українознавства⁸. Його видано з передмовою та коментарями українською мовою, російською та англійською мовами. Найперше увагу упорядників (Л. Войтович, Л. Заборовський, Я. Ісаєвич, Ф. Сисин, А. Турилов, Б. Флоря) привернули колекції архівних матеріалів, які сформувалися внаслідок діяльності російського дипломатичного відомства XVII ст. – Посольського приказу: вони містили найбільше інформації з історії України першої половини XVII ст. Серед документів, які увійшли у цей том публікації, переважають матеріали про різні форми зовнішньополітичної активності представників українського суспільства в особі запорізьких козаків, їхню участь у прикордонній війні між Росією і Річчю Посполитою в 1613–1617 рр., поході на Росію в другій половині 1618 р. великого запорозького війська на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним, дії окремих козацьких загонів на російській території тощо. Інша тема, стосовно якої у виданні вміщено багато матеріалів, це Україна і Крим. Для історії України першочерговий інтерес становлять повідомлення російських дипломатів про татарські напади на українські землі, а також реакцію запорожців на орду, про їхні сухопутні і морські наскоки на територію Кримського ханства і турецькі володіння.

Характерною рисою історичних студій стало поступове подолання розриву між дослідженнями конкретно-емпіричними і концепційно-теоретичними, перехід від накопичення і реєстрації фактичного матеріалу до його дедалі глибшого системного осмислення. Глумачення окремих фактів і явищ все частіше підводило дослідників до загальних проблем історичного розвитку.

З'явилася нова низка публікацій, які започаткували нові підходи до критичного переосмислення новітньої історії України, зокрема періоду національно-визвольних змагань 1914–1923 рр. (І. Патер, К. Науменко, М. Литвин, І. Соляр),

⁸ Документи до історії запорозького козацтва 1613–1629 рр. / [упоряд.: Л. Войтович, Л. Заборовський, Я. Ісаєвич, Ф. Сисин, А. Турилов, Б. Флоря]. – Львів, 1998. – 441 с.

Другої світової війни і повоєнного часу (К. Науменко, Ю. Сливка, Т. Галайчак, О. Луцький, В. В'ятрович, Ю. Зайцев, Н. Свідерська, О. Стасюк, Л. Онишко). Тематика і науковий діапазон праць не обмежувалися лише регіональними, місцевими проблемами. Дослідники почали виходити на всеукраїнський тематичний простір і намагалися підняти зростаючий пласт загальних проблем вітчизняної історії ХХ ст. Однак більшу увагу автори традиційно приділяли специфіці суспільно-політичного, національного і культурно-духовного життя на західноукраїнських землях. Вони намагалися вписати явища громадського життя регіону в загальноукраїнський контекст, визнаючи їх спільні доміанти. І хоч на початках ще траплялися праці, у яких були відсутні чіткі теоретико-методологічні підходи, а подекуди й власний науковий стиль, проте практично всі вони зберегли наукову вартість – передусім через заповнення певних т. зв. “білих плям” національної історії і введення в обіг значного джерельного матеріалу, який став підґрунтям для нових пошуків.

Вже з кінця 80-х років у відділі розпочався новий етап в дослідженні питань українського державотворення в контексті загальноукраїнського і європейського історичного процесу. Тут варто відзначити результативну співпрацю М. Литвина і К. Науменка, провідною тематикою яких стали українські визвольні змагання 1914–1923 рр. У 1990 р. у видавництві “Каменярь” вийшла їхня спільна праця “Історія галицького стрілецтва”, яка з позицій об’єктивності висвітлює історію Легіону УСС та формацій Січових стрільців на Наддніпрянщині, Української Галицької Армії, їх участь у визвольних змаганнях за державність. Книга привернула увагу широкого загалу читачів і витримала два видання загальним накладом 60 тис. примірників. Помітною працею цих авторів стала і монографія “Історія ЗУНР” (1995), що знімала ідеологічні нашарування комуністичної пропаганди і брутальні фальсифікації історії Західноукраїнської Народної Республіки. Важливою віхою співпраці К. Науменка і М. Литвина стала книга “Генералітет українських визвольних змагань” (1995) – біографічний довідник, який містить 440 коротких нарисів про життя і діяльність генералів і адміралів українського війська доби змагань за державність 1917–1921 рр. На час виходу це була перша такого типу праця в історії вітчизняної історіографії.

З часом дедалі впевненішими ставали спроби розглянути окремі проблеми новітньої історії з позицій нових концептуальних засад – у контексті європейського історичного процесу. І. Патер на основі документів архівів України, Австрії і Канади, матеріалів української і зарубіжної преси, напрацювань своїх попередників досліджував організаційно-ідеологічне становлення та історію боротьби Союзу визволення України за реалізацією української національної ідеї у контексті міжнародних відносин Центрально-Східної Європи часів Першої світової війни. Автор детально в проблемно-хронологічному аспекті висвітлює роль і вагу українського питання як чинника європейської політики початку ХХ ст., його місце у планах австро-угорського, німецького і російського правлячих режимів, витоки і генезу СВУ, його ідейні та організаційні засади, інформаційно-пропагандистську і культурно-просвітницьку працю⁹. Він, відмовившись від усталених компартійних стереотипів і догм, намагався максимально опираючись на джерела, не вдаючись

⁹ Див.: *Патер І.* Союз визволення України: проблеми державності і соборності / І. Патер. – Львів, 2000. – 346 с.

до апологетики, об'єктивно оцінити справжню роль і місце СВУ у вирішенні найважливіших суспільно-політичних та національних проблем українського народу, узагальнити відповідний організаційний досвід у боротьбі за соборність і державну незалежність. Звичайно, монографія І. Патера не давала відповіді на усі важливі питання порушеної проблеми. На жаль, автор, вдаючись до детальної реконструкції подієвої історії СВУ, недостатньо порівнював його досвід з іншими аналогічними європейськими політичними рухами в Центрально-Східній Європі, щоб аргументовано пояснити, чому саме українці на відміну від своїх західних сусідів (поляків, чехів, словаків) не зуміли на початку ХХ ст. знайти сприятливий ґрунт для одержання дипломатичної підтримки своїх національно-державних інтересів з боку провідних країн Заходу. Але й за таких обставин праця, яка містить великий масив новизни в матеріалі і творчих інтерпретаціях, заклала надійні наукові орієнтири для наступних дослідників теми, створила умови для виникнення нових дискусій, нових горизонтів історичного знання про український визвольний рух початку ХХ ст. Не випадково 11 липня 2001 р. Президія НАН України постановою № 219 присудила І. Патеру премію НАН України за кращу наукову працю з історії боротьби за незалежність України та розбудову української державності.

У 90-ті роки нові грані свого таланту відкрив Ю. Сливка, в статтях якого, присвячених ряду ключових проблем української історії ХХ ст., відчувається не лише звична жива думка фахового дослідника, логіка, націленість на широкі узагальнення, а й відкритість до нових історичних концепцій і точок зору, методологій і методик, розкутість наукового мислення. Подолання ідеологічних догматів і застарілих схем дозволили Ю. Сливці швидко вийти на якісно новий аналітико-теоретичний рівень осмислення проблем української історії міжвоєнного періоду і часів Другої світової війни в контексті подій в колишньому Радянському Союзі та країнах Центральної і Західної Європи. Свідченням цього стала стаття "Україна в Другій світовій війні: національно-політичний та міжнародно-правовий аспекти", у якій вчений висловив низку новаторських положень, які відкривають нові перспективи у дослідженні питань, пов'язаних з визначенням ролі і місця України у Другій світовій війні та її неоднозначних наслідків для українського народу. Зауважимо, що оцінка наслідків війни пропонується не з погляду хвилевих здобутків чи втрат, а з позицій перспективи досягнення українським народом його далекосяжної стратегічної мети – створення соборної і незалежної держави¹⁰. Одним з вагомих пунктів наукової діяльності вченого слід також назвати участь у підготовці співробітниками відділу під його загальним керівництвом низки археографічних видань, у яких він виступав як відповідальний редактор і співупорядник. Факти, які були оприлюднені у цих збірниках, стали джерельною базою для подальших досліджень як Ю. Сливки, так і його підлеглих.

Пошук виражених підходів до історії України періоду Другої світової війни засвідчило колективне дослідження "1939. Західні землі України" (1999). Вивчення і аналіз унікальних архівних документів, інших джерел, критичне осмислення історіографічного доробку попередників дозволило авторам: К. Науменку (вступ,

¹⁰ Сливка Ю. Україна в Другій світовій війні: національно-політичний та міжнародно-правовий аспекти / Ю. Сливка // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. – Львів. – 1997. – Вип. 3–4. – С. 3–31.

розділи I і II у співавторстві з М. Литвином), О. Луцькому (розділ III) запропонувати своє, цілісне бачення однієї з переломних сторінок західноукраїнської історії, пов'язаної з приєднанням Західної України до СРСР. Вони, зокрема, показали рівню з гітлерівською Німеччиною відповідальність сталінського режиму у розв'язанні Другої світової війни і розчленуванні Польщі, що як держава на деякий час зовсім зникла з карти Європи, з'ясували ціну насильницької “радянзації” для населення Галичини та Волині¹¹. Зрозуміло, робота з огляду на масштабність теми і обмеженість обсягів книги не претендувала на вичерпне відтворення картини подій. Вона радше відкривала важливі маловивчені аспекти проблеми. Але в цілому книга отримала високу оцінку наукової громадськості.

В. В'ятрович, який наприкінці 90-х років тільки розпочав пошуки свого творчого “Я”, один з перших в українській історіографії зробив спробу дослідити національно-визвольний рух 1940–1950-х років у контексті реалізації програми антитоталітарної національно-демократичної революції народів Центрально-Східної Європи, зокрема роль закордонних рейдів УПА у її здійсненні, показав вплив повстанських акцій на внутрішньо-політичне життя Чехословаччини, Польщі, Румунії. Розглядаючи український визвольний рух не як виключно українське явище, а як силу міжнародного масштабу, автор показав його вплив на події у Європі і світі, без чого неможливе правильне і об'єктивне розуміння суспільно-політичних процесів того часу. Дослідження Ю. Сливки, І. Патера і В. В'ятровича наочно показало, як внесення європейського контексту може істотно змінити погляд на історію України і тому можуть слугувати вітчизняним історикам прикладом для наслідування.

Наукові зацікавлення Т. Галайчак охоплювали переважно культурне життя України другої половини ХХ ст. Вона була головним рушієм, організатором і безпосереднім виконавцем підготовки збірників “Культурне життя в Україні: західні землі”. Дослідниця брала найактивнішу участь у виробленні концепції видання, також сама виконала більшість роботи: здійснювала пошук документів, переписувала їх, а потім вичитувала, часто по декілька разів, передруковані тексти, була автором приміток та іменного покажчика. Серед наукових публікацій Т. Галайчак варто відзначити і її позначену новизною думки статтю “Книжкові та періодичні видання України за часів тоталітаризму (50-ті – 80-ті рр. ХХ ст.)”, у якій ґрунтовно, спираючись на численні архівні документи, більшість з яких ще недавно приховувалися за грифами “Таємно” і “Цілком таємно”, проаналізовано головні тенденції видавничого руху в республіці в контексті еволюції національної політики радянського режиму, а також на конкретних фактах розкрито роль і місце політичної цензури в системі засобів ідеологічного контролю влади за змістом друкованої продукції¹². З кінця 90-х років Т. Галайчак активно долучилася до підготовки багатотомної “Енциклопедії історії України”, яку видавав Інститут історії України НАН України, ставши автором понад 40 статей.

Значний інтерес у контексті висвітлення багатьох аспектів історії України післясталінської доби викликали праці Ю. Зайцева, котрий на зламі 80–90-х років

¹¹ Див.: *Литвин М.* 1939. Західні землі України / М. Литвин, О. Луцький, К. Науменко. – Львів, 1999. – 152 с.

¹² *Галайчак Т.* Книжкові та періодичні видання України за часів тоталітаризму (50-ті – 80-ті рр. ХХ ст.) / Т. Галайчак // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць.* – Львів, 1997. – Вип. 3–4. – С. 226–241.

якнайшвидше зорієнтуватися у бурхливому морі політико-ідеологічних пристрастей. Тоді дослідник за порадою завідувача відділу Ю. Сливки “відмовився від публікації практично закінченої монографії про науково-технічний прогрес та від подальшої розробки цієї теми, як маловідповідної новим умовам і обрав іншу”¹³. Вже у 1990 р., тобто ще за часів СРСР, він не боязко зробив перші кроки у виявленні дійсних масштабів і основних етапів українського антирежимного руху 50–80-х років ХХ ст., здійснив ретельну ідентифікацію його основних учасників – теми довгі роки абсолютно закритої для наукового дослідження, і вже в травні того ж року опублікував у шести номерах газети “Молодь України” великий історичний нарис “Дисиденти”, який у 1992 р. Інститут історії АН України передрукував у книзі “Сторінки історії України ХХ ст.”¹⁴. Вказана праця, що ґрунтувалася переважно на опублікованих джерелах, деякою мірою стала справжнім проривом крізь завісу замовчування досягнень опозиціонерів. Загалом, у перших своїх публікаціях, Ю. Зайцев часом, втрачаючи почуття міри, пафосно скочувався до сакралізації окремих, переважно загальновідомих дисидентів, яскравих індивідуальностей, які масово пішли у вищі сфери тогочасної української політики, міфологізував в’язничне і табірне минуле шістдесятників, відтак їхні образи часто поставали у його текстах у виразному романтично-героїчному ореолі з ознаками легендарності¹⁵. В тематично близьких працях інших українських авторів, присвячених різним аспектам національно-визвольних змагань, картина антирежимного руху неконформістів подавалася значно складнішою і суперечливішою¹⁶. Однак з часом Ю. Зайцеву вдалося відійти від тактики героїчної міфологізації і спрямувати свої зусилля на пошуки надійнішої аргументації, на окреслення своєї власної версії життя й діяльності неконформістів 60–80-х років, сповнених злетів і падінь, моральних проривів і компромісів. Послугуючись зростаючою джерельною базою, включаючи документи обласних архівів Служби безпеки України (йдеться головню про архівно-слідчі справи репресованих, а згодом реабілітованих в’язнів ГУЛАГу з фонду припинених справ), спогади, інтерв’ю учасників і очевидців подій¹⁷, матеріали самвидаву, йому вдалося не лише її розширити, але й об’єктивніше показати складність і неоднозначність опозиційного руху, особливості організаційного оформлення, форми і методи діяльності, географію поширення, характер і

¹³ Зайцев Ю. Слово про вчителя / Ю. Зайцев // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. – Львів, 2000. – Вип. 7: Збірник на пошану професора Юрія Сливки. – С. 60.

¹⁴ Вшанування Юрія Зайцева з нагоди ювілею // Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича Національної академії наук України в 2001 р. Інформаційний бюлетень. – Львів, 2002. – С. 36.

¹⁵ Відомо, що випробування на опозиційну стійкість пройшли не всі шістдесятники. Очевидно, тут варта уваги думка відомого правозахисника, дисидента і колишнього політв’язня С. Глузмана, який зазначав: “Люди, які йшли в табори, це не завжди були найкращі люди, або найінтелігентніші. Були дуже добрі люди, які через обставини щось зробили, щось сказали і були названі радянською владою дисидентами, пішли до таборів. Але вони не стали суперзірками з інтелектуального погляду, деякі і з морального боку мали вади, просто ми не кажемо про це” // Див.: Глузман С. Він був іншим, він був європейцем / С. Глузман // День. – 2014. – 4 грудня.

¹⁶ Див.: Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років / Г. Касьянов. – Київ: Либідь, 1995. – 224 с.

¹⁷ З 1994 р. Ю. Зайцев проводить збір спогадів учасників опозиційного руху, якими вони діляться під час інтерв’ю з ним, і вже створив з них велику фонотеку аудіозаписів.

механізм репресій проти інакодумців – всі ці проблеми, кожна з яких могла б стати предметом окремого монографічного дослідження, тією чи іншою мірою знайшли відображення у його публікаціях у фахових, громадсько-політичних журналах та газетах, виступах на наукових конференціях, конгресах, симпозіумах, лекціях перед учителями, студентами, іншими категоріями слухачів¹⁸.

Нові концептуальні підходи до низки важливих явищ українського громадсько-політичного життя західноукраїнських земель кінця XVIII – початку XX ст. продемонстрували у своїх працях Ф. Стеблій, І. Орлевич, О. Аркуша, Н. Колб, В. Расевич, О. Серета, В. Пашук, Б. Якимович, П. Шкраб'юк, І. Чорновол. Феодосій Стеблій опублікував низку змістовних статей, присвячених історії Галичини першої половини XIX ст. Серед них на особливу увагу заслуговує його розвідка “Початки українського національного руху в Галичині”, в основу якої була покладена доповідь, виголошена на першому конгресі Міжнародної асоціації українців у Києві (1991). Вслід за деякими дослідниками (П. Магочій, Д.-П. Химка та ін.) автор розглянув український національний рух у східноєвропейському контексті, виділивши у ньому за аналітичною схемою розвитку національних рухів чеського історика Мірослава Гроха три стадії: 1) збирання спадщини (наукову); 2) організаційну (культурну); 3) політичну. Одночасно в процесі наукового аналізу Ф. Стеблій запропонував в межах першої стадії українського національного руху виділити два етапи: просвітницький (кінець XVIII ст. – 1820-ті роки) і романтичний (1830 – середина 1840-х років) та спробував фахово аргументувати необхідність такого розмежування¹⁹. При цьому наголос був перенесений з аналізу соціально-економічних чинників українського національного руху на дослідження його духовних витоків як визначальних, що наочно свідчило про розрив з колишньою науковою парадигмою, прихильником якої Феодосій Іванович залишався багато років.

Апробовані Ф. Стеблієм сучасні підходи до вивчення історії національного руху в Галичині стали істотним чинником формування наукових пошуків його учнів і послідовників, свідомість яких не була затьмарена комуністичними міфологемами радянської історіографії. І. Орлевич, О. Серета, І. Чорновол, не обтяжені ідейними комплексами своїх попередників, успішніше переймали зарубіжний досвід у вивченні наукових проблем. Використовуючи нову методологію, залучаючи не- або маловідомі архівні документи, раніше заборонений науковий і публіцистичний спадок попередників, недоступний доробок діаспори і досягнення світової науки, вони зуміли розглянути окремі важливі проблеми суспільного розвитку Галичини кінця XVIII–XIX ст. під нешаблонним кутом зору, з позицій сучасного наукового знання.

Розпочате І. Орлевич у 1995 р. комплексне наукове дослідження діяльності єдиної (до 1848 р.) світської інституції українського населення краю – Ставропільського інституту у Львові ґрунтувалося на багатому джерельному матеріалі і

¹⁸ Див.: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної Академії наук України. Бібліографія праць наукових співробітників. 1990–2001 / [відп. ред. Я. Ісаєвич; упоряд. О. Аркуша]. – Львів, 2001. – С. 259–266.

¹⁹ Див.: *Стеблій Ф.* Початки українського національного руху в Галичині / Ф. Стеблій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. – Львів, 2002. – Вип. 2. – С. 59–70.

суттєво заповнило історіографічні прогалини у його вивченні²⁰. Робота, де в тісному контексті суспільно-політичного і духовного життя Галичини кінця XVIII – 60-х років XIX ст. простежувалася еволюція правового статусу Ставропігії, її структура, релігійна, видавнича, освітня і фінансово-господарська діяльність, сприяла поглибленому вивченню історії інституційного розвитку галицького українства, відкриваючи нове поле для подальших студій. Вона, безперечно, допомогла глибшому розумінню особливостей українського національного процесу, зокрема проблеми національної самоідентифікації українців Галичини першої половини XIX ст., а також предметному з'ясуванню важливих аспектів взаємин між світськими і релігійними напрямками тогочасної суспільної думки, відкриваючи шлях до переосмислення усталених в історіографії стереотипів.

Тут не можна не згадати про науковий доробок учениці Ю. Сливки, дуже здібного вченого нової формації, не обтяженої догматичними стереотипами минулого, Олени Аркуші. Її кандидатська дисертація стала першим в українській історичній науці науковим дослідженням Галицького Крайового сейму кінця XIX ст. – часу стрімкої модернізації українського галицького руху, його диференціації за партійним принципом, досягнення т. зв. “ідеальної формули”, що поєднала гасла нації та демократії, утвердження ідеї “органічної праці”. Автор, що досить швидко перейшла від статусу “перспективний” до статусу “зрілий вчений”, запропонувала і на широкій джерельній базі чітко обґрунтувала цілком самостійну і оригінальну українську візію різних аспектів діяльності сейму, засвідчивши високий професіоналізм у дослідженні складних проблем українсько-польсько-австрійських відносин. В дисертації і монографії²¹ О. Аркуші переконливо доведено, що Галицький сейм у концентрованій формі відображав існуючі у суспільстві інтереси та суперечності між ними, а отже його дослідження є “ключем” до політичної економічної, соціальної і культурної історії Галичини автономічного періоду. Заслугує на особливе підкреслення докладний аналіз другого важливого чинника політичного розвитку краю – польського політикуму, адже щодо нього український читач тривалий час знаходився у полоні давно застарілих оцінок галицької “викривальної” публіцистики міжвоєнного періоду, навіяних зростанням міжнаціональної (польсько-української) напруги в несприятливих умовах Другої Речі Посполитої. За високий академічний рівень книга О. Аркуші була нагороджена премією Президії НАН України для молодих вчених (1998).

Вартий уваги також глибокий і вдумливий аналіз І. Чорновола проблеми “нової ери” в українсько-польських взаєминах у Галичині наприкінці XIX ст., без урахування якої неможливо зрозуміти тогочасне громадсько-політичне і культурне життя краю. Завдяки цьому його монографія “Польсько-українська угода 1890–1894 рр.” (2000), яка ґрунтується на захищеній у 1995 р. кандидатській дисертації, стала надбанням української історіографії, даючи серйозні підстави для переоцінки існуючого погляду про перманентну конфліктність польсько-українських стосунків у Галицькому сеймі²². І. Чорновол фахово, крізь призму еволюції суспільно-політичних

²⁰ Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-ті рр. XIX ст.) / І. Орлевич. – Львів: Логос, 2000. – 188 с.

²¹ Див.: Аркуша О. Українське представництво в Галицькому сеймі (1889–1901 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / О. Аркуша. – Львів, 1997. – 28 с.; *Ї ж.* Галицький сейм: виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. – Львів, 1996. – 173 с.

²² Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. / І. Чорновол. – Львів, 2000. – 248 с.

процесів у регіоні наприкінці XIX ст., дослідив одну з найгучніших угодових акцій українських депутатів Галицького сейму за увесь період його існування – спробу польсько-українського порозуміння 1890–1894 рр., зокрема попередній кількарічний переговорний процес, заходи щодо практичної реалізації угоди, і дійшов висновку про її велику значущість у справі політизації українського визвольного руху, залучення до нього широких верств²³. У 1999 р., добре усвідомлюючи вартість минулого української парламентської традиції для сучасності, І. Чорновол розпочав нове монографічне дослідження, присвячене змаганням українських політиків у Галицькому сеймі протягом перших семи його каденцій (1861–1901), обравши жанр історичного нарису. У ньому автор висвітлив одну з найяскравіших сторінок українського парламентаризму, а саме діяльність галицько-української фракції сейму – “Руського клубу”. Тому не дивно, що основну частину книги становить розділ “Персональний склад і хроніка діяльності «Руського клубу»”²⁴. Цей сюжет достатньо глибоко і детально проаналізовано на основі сумлінного опрацювання стенографічних звітів сеймових засідань, які складають основу джерельної бази дослідження, а також діловодної документації Крайового відділу (виконавчого органу Сейму), протоколів засідань “Руського клубу”, матеріалів з особових фондів політичних діячів тієї доби архівів і бібліотек України і Польщі, мемуарів, тогочасної преси. З великою ретельністю підготовлено й реєстр (біограми) українських сеймових послів. У такий спосіб автор “виніс на світло” постаті, внесок яких в українське громадсько-політичне життя довгі роки замовчувався або зневажувався.

Помітне місце в дослідженнях інститутських істориків 90-х років знайшла партійна тематика, актуалізована швидкою політичною структуризацією тогочасного українського суспільства. Результатом став захист кандидатських дисертацій П. Шкраб’юком, В. Расевичем, І. Соляром, присвячених різним аспектам політичної історії відповідно Русько-української радикальної партії, Української національно-демократичної партії і Українського національно-демократичного об’єднання. Подальша їх робота була зорієнтована на поступове розширення і поглиблення дослідження проблематики політичної історії західноукраїнських земель. Концентрованим викладом основних наукових положень кандидатської дисертації І. Соляра стала його книга “Українське національно-демократичне об’єднання: перший період діяльності (1925–1928)” (1995), у якій вперше в українській історіографії досліджено (з опорою на новознайдені архівні документи) або ж переосмислено під сучасним кутом зору різні аспекти консолідаційних процесів серед національно-демократичних сил Західної України в окреслений період.

Відображенням широких творчих зацікавлень поета, прозаїка, журналіста, науковця П. Шкраб’юка стали не лише статті, присвячені радикальному рухові в Галичині кінця XIX ст., М. Павлику, Т. Шевченку, М. Шашкевичу та ін., але й книги про окремі чільні постаті духовного і громадсько-політичного життя галицьких українців 30–40-х років і наступних десятиліть XX ст., написані в жанрі документальної прози – “Виноградник Господній: Історія життя о. др. Йосифа Кладочного”

²³ Див.: Кондратюк К. Українське національне відродження XIX – початку XX століть у сучасній вітчизняній історіографії / К. Кондратюк, В. Мандзяк // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми / [за ред. Л. Зашкільняка]. – Львів, 2004. – С. 154–167.

²⁴ Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму 1861–1901 (нарис з історії українського парламентаризму) / І. Чорновол. – Львів, 2002. – 288 с.

(1995), “Попід Золоті Ворота: Шість елегій про родину Калинців” (1997). У цих виданнях автор намагався белетристично викласти усі ретельно зібрані ним факти про своїх головних персонажів, доступно пояснити особливості та справжній зміст їхньої діяльності, прагнучи у такий спосіб сповна реалізувати свої творчі можливості насамперед як науковець, хоча давно освоєна журналістська звичка брати тему “по-верхах” таки давалася визнаки. Тому, на жаль, порушувався баланс між жвавістю викладу, детальністю опису подій і науковою аргументованістю.

Ф. Стеблій з нових позицій відтворив багатогранну діяльність першої легальної української політичної організації – Головної Руської ради, яка очолила український національний рух у Галичині під час революції 1848–1849 рр., і ґрунтуючись на давніх державницьких традиціях українців, надала йому політичного спрямування. Автор вперше представив її виражену політику щодо національних меншин, що забезпечило підтримку багатьма їхніми представниками українського руху, виділив міжнародні аспекти тогочасного національного руху.

Впевнено прокладав перші наукові маршрути в тему про ранніх народовців в громадському житті українців Галичини О. Середа, чітко означаючи нові підходи до неї. Досконале знання іноземних мов, зарубіжної історіографії і джерел, новітніх методологій дозволяло йому постійно розширювати рамки своїх наукових пошуків, виходити на сучасний рівень осмислення проблеми. У своїх висновках, позначених аналітичною проникливістю, вчений стверджував, що вже від початку 1860 р. народовський рух, з яким він пов’язував утвердження в Галичині української ідентичності, пропонував власну, оригінальну політичну програму, що ставила своєю метою входження українських земель як одного цілого до складу Центрально-Європейської федерації народів, яка могла за певних умов утвердитися на місці Австрійської імперії²⁵. Загалом, до найвагоміших наукових здобутків праць усіх цих авторів – дослідників нового часу, слід зарахувати доведення ними факту, що політична та ідеологічна структуризація українського суспільства у XIX – на початку XX ст. мала винятково творчий вплив на формування національної ідентичності, становлення і консолідацію української нації, зміцнення позицій українців у різних сегментах громадського життя краю, а отже, на національно-визвольний рух взагалі.

Значна кількість, змістовність і різноманітність віднайденого співробітниками Інституту джерельного матеріалу дозволяла вдаватися до поглибленого розгляду багатьох суперечливих, часто й дразливих проблем українсько-польських стосунків. Цей напрям історичного минулого радянська історіографія досліджувала тенденційно, а окремі його аспекти замовчувалися. Цікаві міркування щодо цих питань, не претендуючи на всебічність у висвітленні, запропонували у своїх працях Я. Ісаєвич, Ю. Сливка, Ф. Стеблій, М. Швагуляк, О. Аркуша, І. Чорновол та ін. В порівняно невеликій за обсягом розвідці М. Швагуляка, присвяченій розглядові основних напрямків перебігу суспільно-політичної кризи в Галичині 1930 р., зроблено спробу неупереджено, на засадах дотримання наукової об’єктивності розглянути фактори, що спричинили загострення тогочасної ситуації в краї, проаналізувати нові тенденції в національній політиці польського правлячого режиму на українському

²⁵ *Стеблій Ф.* Відділ історії України / Ф. Стеблій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стеблія. – С. 69.

відтинку, охарактеризувати політичну тактику українських партій та організацій в умовах “пацифікації” – масштабної каральної акції польського уряду, її наслідки для громадсько-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі, пролити нове світло на міжнародний аспект тогочасного українсько-польського антагонізму²⁶. Наукову цінність становлять також окремі написані концептуально статті цього автора, присвячені українському національному рухові міжвоєнного двадцятиліття та історії польсько-українських взаємин напередодні і на початку Другої світової війни, в яких чітко простежено прагнення глибокого проникнення автора в систему тогочасних суспільних відносин. Заслугою М. Швагуляка, який у 80–90-ті роки послідовно утверджував себе як один з найавторитетніших знавців політичної історії Західної України міжвоєнного періоду, вирізняючись вимогливістю до себе і ще більше до колег, часом претендуючи на роль “монополіста” в дослідженні вказаної проблематики в Інституті, є також те, що він залучив до наукового обігу великий масив нових архівних документів, цікаві інформативні матеріали тогочасної преси, які дозволили істотно розширити доказову базу його наукових інтерпретацій.

Однак, оцінюючи загальний стан дослідження історії українсько-польських взаємин, треба визнати, що протягом 90-х років вивчення більшості аспектів цієї проблеми, обтяженої політично-ідеологічними стереотипами дослідження, в Інституті перебувало на початковій стадії. Про це засвідчила й підготовлена у відділі новітньої історії інформаційно насичена монографія М. Литвина “Українсько-польська війна 1918–1919 рр.” (1998), що відрізнялася новизною поставлених концептуально-дослідницьких завдань і деякою спрощеністю у вирішенні проблеми²⁷. В роботі на великому документальному матеріалі, який значною мірою вперше введено у науковий обіг, фахово досліджено військово будівництво в ЗУНР, показано військово-мобілізаційну діяльність його уряду і Секретаріату військових справ, відповідні зусилля окружних військових команд і Начальної Команди Галицької армії, проаналізовано структуру УГА, починаючи від куреня і до Начальної команди, висвітлено театр і масштаби воєнних дій. Істотно збагачують роботу десятки інформативних схем і таблиць, які конкретизують та істотно доповнюють основний текст. Частково дослідник вийшов за межі суто військових питань і торкнувся дипломатичних аспектів війни, зокрема впливу геостратегічної ситуації в Центрально-Східній Європі та політики великих країн Заходу і більшовицької Росії на результати польсько-українського збройного протистояння, хід соборно-інтеграційного процесу УНР–ЗУНР у першій половині 1919 р. та ін.²⁸ І в цьому аспекті автор здійснив комплексне дослідження проблеми збройної боротьби українського народу в Західній Україні за державність в контексті загальноукраїнських визвольних змагань і на тлі європейської історії.

Відаючи належне автору у висвітленні порушених питань, разом з тим зауважимо, що в монографії значно менше, принагідно, а то й зовсім не аналізувалися такі фундаментальні проблеми, як війна і економіка, війна і культура, війна і влада, війна

²⁶ Швагуляк М. Пацифікація. Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність / М. Швагуляк. – Львів, 1993.

²⁷ Див.: Павлишин О. Історіографія української революції 1917–1921 рр. / О. Павлишин // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми / [за ред. Л. Зашкільняка]. – Львів, 2004. – С. 175.

²⁸ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів, 1998. – 488 с.

і суспільство, війна і людина, війна і повсякденність, іншими словами, як виявилася війна в адмініструванні, господарстві, культурі, громадському житті, яких змін зазнало внутрішнє життя, міжнародні відносини, побут тощо. Адже війна – це одне з найскладніших явищ людського життя, історична наука розглядає її цілісно, в єдності соціально-політичного і воєнно-технічного характеру, оцінює взаємозв'язок її політичних, правових, моральних основ у зіставленні з економічним і соціальним укладом держав, вплив на життя суспільства і систему міжнародних відносин. Доводиться тільки пожалкувати, що більшість згаданих аспектів українсько-польської війни не увійшли до завдань багатопланового дослідження М. Литвина, вирішення яких могло б дати значно ширшу, рельєфну картину подій в Галичині в той період.

Однак слід визнати, що за всіх згаданих недоліків ця на тоді перша за багато років спроба наблизитися до узагальнення досвіду українсько-польської війни мала, безперечно, позитивне значення. Зважаючи на невідрадно загальну ситуацію з воєнно-історичними дослідженнями в Україні, книга М. Литвина отримала значний науковий й суспільний резонанс, про що свідчили й схвальні відгуки в українській і польській періодиці. Монографія також в черговий раз акцентувала необхідність комплексного вивчення усіх проявів українсько-польської співпраці й протистояння у новій і новітній періоди історії. Порушити таку проблему невеликим розрізним колективом ентузіастів у стислі строки не видавалося можливим. Їхні спроби не могли бути успішними через відсутність багатьох конкретних досліджень, які би бодай накреслили загальні контури майбутньої теоретичної побудови. Інша важлива причина – труднощі, зумовлені обмеженим колом відшуканих архівних документів, спотвореністю друкованих джерел тощо. Не менш важливе значення мала й недостатня обізнаність фахівців з новими методологічними підходами до проблеми. Частина з них довго перебувала під впливом марксистської методології з її вираженою тенденцією до спрощеного тлумачення історичного процесу. Тож продовжували існувати істотні перепони у вигляді усталених за багато років поглядів і позицій самих авторів, які по-різному позбувалися історіографічних штамів, політичних міфів, догм і стереотипів минулого.

У 90-ті роки посилилась увага колективу Інституту українознавства до історико-культурологічних досліджень, зокрема періоду Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, особливо з початком участі співробітників відділу середніх віків у виконанні проекту Державного фонду фундаментальних досліджень Міністерства освіти й науки “Галицько-Волинське князівство в історії української державності”. Результати досліджень знайшли висвітлення в індивідуальних публікаціях Я. Ісаєвича, В. Александровича, Я. Книша, І. Мицька, Л. Войтовича та у другому томі колективної фундаментальної п'ятитомної праці “Історія української культури”, присвяченому XIII – першій половині XVIII ст., яка вийшла друком у 2001 р.²⁹

Відповідальним редактором і одночасно автором багатьох на фактаж, точність оцінок і влучність спостережень ключових розділів другого тому п'ятитомної “Історії української культури”, яка готувалася протягом 90-х років на підставі постанови Президії АН УРСР від 5 липня 1989 р. (№ 244) став Я. Ісаєвич. Він простежував генезис, взаємозв'язок і взаємодію різних рівнів національної культури,

²⁹ Історія української культури: у 5 т. / [відп. ред. Б. Патон]. – Київ, 2001. – Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століть / [гол. ред. Я. Ісаєвич]. – 848 с.

діалектику традицій та новаторства в культурному процесі, з'ясовував специфіку національних особливостей культури, різні форми її вияву, досліджував глибинні процеси духовного життя у першопричинному зв'язку з конкретними історичними подіями. Я. Ісаєвич, залучаючи масив збережених джерел, прагнув за можливості без вилучень і спрощень віднайти європейський та світовий контекст і зміст української культури як єдиного цілого: з його праць переконаємося, що Україна, сприймаючи цивілізаційні віяння як з півдня, так і заходу, ставала органічною часткою загальноєвропейського культурного процесу, засвідчуючи нашу духовну присутність на карті Європи з найдавніших часів. Над виданням академік працював з великим напруженням сил, доводячи його до завершення. Як свідчить Ю. Ясіновський, під час підготовки другого тому "Історії української культури" Я. Ісаєвич "виявляв дивовижні знання чи не у усіх ділянках української культури й мистецтва. З великою терплячістю редагував тексти різних авторів, часто доповнюючи їх своїми міркуваннями та упуцеными фактами"³⁰.

Ярослав Ісаєвич працював у надзвичайно широкому хронологічному і тематичному діапазоні історичної проблематики. В його доробку праці з культурології, краєзнавства, джерелознавства, археографічні та історіографічні дослідження, історико-порівняльні студії, історичні портрети, бібліографічні огляди та покажчики, енциклопедичні статті, численні рецензії (Я. Ісаєвич традиційно уважно слідкував за усією найновішою науковою літературою, тематика якої цікавила його, і намагався оперативно на неї відгукуватись). Уявлення про участь Я. Ісаєвича в підготовці "Енциклопедії історії України" дають спогади С. Кульчицького, який стверджував: "Він активно співробітничав з нами в розробці словника і визначенні авторів. Нерідко брав на себе написання статей, з якими не могли упоратися рекомендовані ним автори. Це було незвично, адже ЕІУ, за великим рахунком, не входила до кола його справ. Однак обов'язки члена редколегії ЕІУ він виконував ретельно і ставився до них відповідально. Той вигляд, який має ще не закінчена «Енциклопедія історії України», є немалою мірою результатом його зусиль"³¹.

Про коло наукових зацікавлень ученого дізнаємося з бібліографічних покажчиків, бібліографій друкованих праць³². До останньої, складеної у 1997 р. Мартою Боянівською, увійшло 563 праць, які вийшли друком до 1998 р. У 2001 р. Олена Аркуша описала кілька сотень нових публікацій і інтерв'ю Я. Ісаєвича, що з'явилися друком впродовж 1998–2001 рр.³³

Майже у всіх своїх розвідках Я. Ісаєвич звертався до складних проблем, важливих для історії суспільства, розвитку науки, збуджував зацікавлення, наштовхував на пошук, збагачуючи працями українську історіографію, активно сприяючи її розвитку.

³⁰ Ясіновський Ю. Академік Ярослав Ісаєвич (7.03.1936 – 24.06.2010). Сторінка спогадів / Ю. Ясіновський // Наукові записки Українського католицького університету. – Львів, 2010. – Ч. 2: Історія. – С. 355.

³¹ Кульчицький С. Про Ярослава Ісаєвича / С. Кульчицький // Україна модерна. – 2010. – Ч. 6. – С. 334.

³² Див.: Боянівська М. Бібліографія друкованих праць Ярослава Ісаєвича / М. Боянівська // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. – Львів, 1998. – Вип. 5: ПРОСФΩΝΗΜΑ. Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича. – С. 17–75.

³³ Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України. Бібліографія праць наукових працівників / [упоряд. О. Аркуша, відп. ред. Я. Ісаєвич]. – Львів, 2001. – С. 133–155.

Дослідженням вченого зазвичай притаманні ретельне опертя на факти, свобода висловлення і розкутість, прагнення до повноти оцінок і всебічності, наукова виваженість аргументованих висновків, що, зрештою, є ознакою справжньої академічної науки. Особливо відзначимо системний підхід академіка до джерел, комплексне використання ним історичних, філологічних, соціологічних методів аналізу.

Про наукову авторитетність вченого свідчать численні публікації його розвідок у поважних зарубіжних періодичних виданнях, передусім англо- і польськомовних, вже сама поява на сторінках яких є знаком якості для науковця. Ці публікації, як і численні доповіді на міжнародних наукових форумах, сприяли кращій інформованості світової науки про досягнення української культури.

В науковому доробку академіка переважали теми, яких він ніколи не випускав з поля зору протягом усього творчого життя. Він повертався до них озброєний новими фактами і узагальненнями, залишаючись вірним головним ідеям, висловленим на початках своєї наукової діяльності. На зламі ХХ–ХХІ ст. Я. Ісаєвич, реалізуючи своє давнє і незгасиме зацікавлення історією українського книгодрукування, підготував монографію “Українське книговидання. Витоки, розвиток, проблеми”, яка вийшла друком у 2001 р.³⁴ Книга, яка далася авторові, ослабленому хворобами, з великими труднощами, значною мірою підсумувала багатолітні його наукові пошуки і фактично стала “лебединою піснею” вченого в царині вивчення історії книгодрукування від давнини до сучасності. Наявний у ній величезний інформативний матеріал: факти, подробиці, цифри, які наочно ілюструють більшість висновків автора, яскраво засвідчував енциклопедичність авторського мислення. На думку президента Українського католицького університету отця-доктора Бориса Гудзяка, ця монографія Я. Ісаєвича – “вершина шпилью, основа якого будувалася багато десятиріч, це плід величезної праці... Автор не лише не жалів часу на визначення фактів і спростування хибних тверджень. Він поставив ці факти в наш культурно-історичний контекст, в рамки певних концепцій... Це книга, якої чекали, – написана відповідно до сучасної методології, крізь призму сучасного сприйняття... У час комп’ютерної доби вона багато що має сказати нашому саморозумінню”³⁵.

Безперечно, вражає піонерська, новаторська постановка складної багатоаспектної проблеми, але все ж таки не завжди рівень її дослідницького розв’язання. При уважному, прискіпливому прочитанні тексту монографії, не можна не помітити очевидного: вчений замахнувся на велике синтетичне підсумовуюче дослідження всього процесу українського книговидання, не володіючи багатьма джерелами, фактографією, особливо починаючи від ХІХ ст. Загалом складається враження, що автор втрутився в епохи, джерельної бази яких він сповна не опрацював. Не використано належно й науковий доробок з проблеми, яку розробляв у своїй студії академік, наявну багату статистику українського книговидання за ХХ ст. А отже, помітна нерівномірність викладу матеріалу, зокрема надто стисло проаналізовано книговидавничі процеси ХІХ–ХХ ст., уважно не простежено головних тенденцій їх розвитку. Тому, очевидно, остання книга Я. Ісаєвича, написана на стику історії

³⁴ *Ісаєвич Я.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич. – Львів, 2001. – 520 с.

³⁵ Цит. за: *Ясинівський Ю.* Ярослав Ісаєвич “Українське книговивчення: витоки, розвиток, проблеми” / Ю. Ясинівський // Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича Національної академії наук України в 2002 р. Інформаційний бюлетень. – Львів, 2003. – С. 36.

та книгознавства, не стала епохальним явищем, на що, можливо, й розраховував автор, не викликала вона помітного громадського резонансу, насамперед фахового відгону серед вчених, які розробляють цю галузь знань. Можливо, академік недостатньо зважив співвідношення між складністю теми і кількістю матеріалу, необхідного для попереднього опрацювання, з одного боку, та своїми силами і фізичними можливостями, з другого. Очевидно, мав рацію Є. Немировський, який у 2007 р. зауважував: “Звичайно такі монографії готуються великими колективами вчених. Я. Д. Ісаєвич написав її один”³⁶.

Показово, що первісний варіант назви книги академіка, яку він планував опублікувати ще у 2000 р. загальним обсягом 40 друкованих аркушів, був “Українське книговидання і друкарство. Середньовіччя, ренесанс, початки нової доби”. Ця назва точніше відображає основний зміст монографії, виданої у 2001 р. Чому академік вніс істотні корективи у свій первісний задум, які наміри він переслідував, стало відомо пізніше. У 2010 р. С. Савченко опублікував лист Я. Ісаєвича до нього, який дещо пролив світло на цю історію. 16 жовтня 2002 р. академік, відгукуючись на критичне зауваження свого аспіранта щодо останнього розділу згаданої монографії (він присвячений українському книгодрукуванню ХІХ–ХХ ст.) пояснював: “Останній розділ не «дещо маргінальний», а таки цілком маргінальний, хоч, може, треба вжити цілком інше слово. У вступі я пишу про намір на основі дослідження джерел висвітлити історію книги ХVІ–ХVІІІ ст., натомість останній розділ оглядовий і є своєрідною післямовою. До того ж присвячений, головню, швидше українському книговиданню, а не всьому книговиданню України, як попередні розділи. По суті, він разом з текстом, названим «післямовою» є розширеним епілогом, побіжним поглядом в наступний період”³⁷. Але ж читачі з такими задумами автора не були ознайомлені. Однак треба визнати, що й у запропонованому вигляді книжка, тема і розмах якої досі не повторені, становить помітний внесок в науку, служачи надійним орієнтиром для майбутніх дослідників проблеми.

П’ять монографій і десятки статей опублікував протягом 90-х років Леонтій Войтович, демонструючи вражаючу працездатність і результативність. Його праці стали першим в новітній українській історії багатоаспектним дослідженням функціонування правлячої політичної еліти княжої доби у контексті загальноєвропейської історії кінця ІХ – початку ХVІ ст. Використовуючи практично всі відомі літописи, хроніки, масиви актових матеріалів, церковні пом’яники, родоводи, реєстри, наративні джерела, життя святих, пам’ятки археології, нумізматики, сфрагістики, епіграфіки, іконографічний матеріал і не обійшовши увагою майже все зроблене в історіографії, що так чи інакше стосується теми, автор проникливо розглянув родовід близько 4000 осіб князівських династій, переважно Рюриковичів та Гедеміновичів, які знаходилися при владі у різних землях України та її сусідів впродовж семи століть. На основі сукупності сучасних методів дослідження, які дозволяють одержувати нові, раніше невідомі знання, зроблено глибокий аналіз демографії правлячої еліти Східної Європи, спробу реставрації спадкового права,

³⁶ *Немировский Е.* Ярослав Дмитриевич Исаевич / Е. Немировский // Жизнь для книги. Документальные портреты-очерки. – Москва: “Либерей Бибинформ”, 2007. – С. 246.

³⁷ Лист Ярослава Ісаєвича до Сергія Савченка від 16 жовтня 2002 року // *Савченко С.* Зі спогадів про Ярослава Ісаєвича. – Україна модерна. – 2010. – Ч. 6. – С. 343.

шлюбної політики, прослідковано взаємини князівської верстви з іншими верствами суспільства, зміни в цих відносинах впродовж різних періодів історії, стосунки князів з церквою, містами, впливом на військо і військову справу, культуру князівського середовища та її вплив на культуру інших верств населення. Він намагався комплексно підходити до проблем історії княжої доби, вдаючись до порівняння процесів, які відбувалися в українських і білоруських землях з аналогічними чи відмінними процесами, що проходили в інших землях Європи, узагальнення історичного досвіду державотворення протягом княжої доби, відтворюючи у динаміці багатовікову панораму історії української державності аж до кінця XV – початку XVI ст. Отже, публікації Л. Войтовича фактично підсумовували вивчення цієї важливої для вітчизняної історії теми. І хоча низка тверджень та оцінок цього автора викликали окремі сумніви, застереження, а часом і суперечки серед фахівців, однак жоден з них не заперечував великого значення досліджень Л. Войтовича, їх високого науково-теоретичного рівня і практичного значення. На думку доктора історичних наук, члена-кореспондента НАН України М. Котляра, монографія Л. Войтовича “Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль (Історико-генеалогічне дослідження)” (2000), яка стала увінчанням його багаторічних пошуків з проблеми, “має бути настільною книгою істориків... поряд з генеалогічними працями М. Баумгартена і Д. Донського та історичними на взірць книжок Н. Яковенко та О. Толочка”.

Численні статті і кілька монографій В. Александровича, присвячені проблемам давнього українського мистецтва, пропонують побудовану на матеріалах багаторічного вивчення писемних та іконографічних джерел широку панораму професійного середовища західноукраїнських малярів XIII–XVI ст. Він вперше від початків вивчення української мистецької культури запропонував систематичний виклад шляхів її еволюції, привернув увагу до багатьох маловідомих і невідомих аспектів та явищ вітчизняного мистецького життя впродовж кількох століть, ґрунтовно показавши широке розмаїття його регіональних варіантів. У численних публікаціях В. Александровича чи не вперше давня українська малярська культура чітко і послідовно трактується як наслідок еволюції насамперед власне національної мистецької традиції, а не результат якогось зовнішнього впливу. Йому, одному з кращих знавців українського малярства, належить також перший короткий нарис історії мистецтва Галицько-Волинського князівства³⁸. Привертає увагу те, що В. Александрович виробив власну манеру викладу матеріалу, своєрідний стиль його подачі, якому притаманні глибока насиченість тексту іменами, примітками, бібліографічними посиланнями.

Заслужено одним з найавторитетніших дослідників історії та інтелектуальної спадщини Острозької слов'яно-греко-латинської академії, її впливу на процес національно-культурного відродження в Україні вважається І. Мицько. До сьогодні його точка зору на етапні віхи історії цього відомого культурно-освітнього та наукового центру, зокрема щодо дати його заснування (наприкінці 1576 р.), і визначення академії як першого серед східних слов'ян вищого навчального закладу,

³⁸ Александрович В. Західноукраїнське малярство XIII–XV ст. (Студії українського мистецтва. Т. 1). – Львів, 1995; *Його ж.* Львівські малярі кінця XVI століття. (Студії з українського мистецтва. Т. 2). – Львів, 1998; *Його ж.* Мистецтво Галицько-Волинської держави. – Львів, 1999 та ін.

залишається найбільш аргументованою серед більшості дослідників. На початку 90-х років І. Мицько був серед головних ініціаторів заснування спеціальної видавничої серії “Острозька давнина”, яка містила дослідження з історії Острога, академії, пов’язаних з ними осередків, а також життєписи і творчий доробок викладачів і випускників академії тощо. Переважну частину авторів “Острозької давнини” склали співробітники Інституту.

Я. Книш, працюючи над різноманітними аспектами середньовічної та новочасної історії України (одним з перших напрямків його наукових зацікавлень стала тема “Суспільно-політичний, економічний та культурний розвиток Белзького воєводства у першій половині XVII ст.”, з якою він захистив кандидатську дисертацію у 1996 р.), велику увагу присвятив вивченню джерел. Саме йому вдалося відшукати та ідентифікувати фрагменти раніше невідомого вченим Угорницького списку Іпатіївського літопису – це перша після 1915 р. знахідка нового літописного тексту княжої доби³⁹.

У 1993 р. Я. Ісаєвич залучив до наукових програм відділу історії культури музикознавця, історика культури Ю. Ясіновського, який у 1998 р. став працювати в Інституті на посаді старшого наукового співробітника за сумісництвом. В його доробку понад 100 наукових публікацій, в тому числі фундаментальна праця “Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16–18 століть. Каталог і кодикологічне дослідження”, в якій зафіксовано і проаналізовано 1111 музичних пам’яток, збережених у сховищах не лише України та Білорусії, але й Литви, Росії, Польщі, Чехії, Румунії, Ватикану, США та інших країн світу⁴⁰. В 1995 р. Ю. Ясіновський подав ідею розробки проекту комп’ютерної бази даних Ірмос (Репертуар української та білоруської сакральної мелодії). Того ж року проект виграв конкурс фундації Євросоюзу INTAS, однак фінансове забезпечення почало надходити щойно у 1999 р. Незважаючи на відсутність коштів, праця над проектом розпочалася в межах планової тематики відділу історії культури Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України⁴¹.

Під безпосереднім керівництвом Я. Ісаєвича розвивалася і така порівняно молода дисципліна, як семіотика культури (концепція культури як знакової системи). Вона поєднує у собі досягнення різних гуманітарних наук – історії, філології, етнології, філософії. Плідно працював у цій ділянці науки Роман Голик, роботи якого розкривають, зокрема, специфіку систем середньовічної і ранньомодерної ментальності. Молодий дослідник, який тяжіє до інтелектуальної історії, обрав постмодерний шлях оформлення власних наукових рефлексій, розглядав домодерну українську культуру як складний конгломерат неоднорідних за походженням уявлень і стереотипів, виражених за допомогою розгалуженої системи знаків – слів, предметів, зображень. Всебічне вивчення цих питань давало можливість глибше зрозуміти світоглядно-релігійну основу для формування

³⁹ Див.: Відділ історії середніх віків // Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича Національної академії наук України. Наукова діяльність, структура, працівники / [відп. ред. Я. Ісаєвич]. – Львів, 2001. – С. 66.

⁴⁰ Див.: *Козаренко О.* Професору Юрієві Ясіновському – 60 / *О. Козаренко* // Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича Національної академії наук України в 2004 р. Інформативний бюлетень. – Львів, 2005. – С. 131–132.

⁴¹ *Ю. П.* Комп’ютерна база даних Ірмос – внесок в оновлення інструментарію культурологічних досліджень / *Ю. П.* // Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича Національної академії наук України в 2003 р. Інформативний бюлетень. – Львів, 2004. – С. 64–65.

професійних, соціально-політичних та інтелектуальних течій українського суспільства Х–XVIII ст., зрештою, знакових чинників зародження та формування національної ідентичності українського народу.

Одна з центральних категорій, яку глибоко аналізує у наукових роботах Р. Голік, є поняття чудесного (надприродного), дивовижного і чарівного, як невід’ємної частини “картини світу” українців середньовіччя – ранньомодерного часу, свого роду “концептуального каркасу” їхньої релігійної та світської ментальності на різних стадіях її історичного розвитку. Автор досліджував загальне сприйняття надприродного в релігійній культурі на широкому суспільно-політичному тлі від княжої доби Київської держави до часів ліквідації Російською імперією козацької автономії в ранньомодерній Гетьманській Україні, намагаючись при цьому з’ясувати витoki уявлень про чудесне у слов’янському світогляді. Він не тільки виявив загальні тенденції в розвитку уявлень про надприродне в українській культурі Х–XVIII ст., але й водночас встановив специфічні риси цих уявлень на окремих етапах української культури. Важливо, що ця проблема розв’язується автором на основі нових модерних і постмодерних підходів, творчо запозичених здебільшого з західноєвропейських дослідницьких практик (праці М. Блока, Л. Февра, Ж. Дюбі, А. Воше та ін.).

Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича приділяв значну увагу питанням історіографії та краєзнавства. Зокрема, Ф. Стеблій у циклі історіографічних нарисів простежив доробок у дослідженні національного руху на західноукраїнських землях визначних істориків, політиків і громадських діячів М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського, В. Гнатюка, І. Кривецького, І. Карпинця, літературознавця М. Тершаківця.

Відгуком на давно назрілу потребу в книжці, яка була б надійним джерелом інформації про історію Львова, його громадське, культурне соціальне, літературно-мистецьке, церковне життя в минулому і в наш час, стала колективна монографія за редакцією Я. Ісаєвича “Львів. Історичні нариси” (1996)⁴². Незважаючи на непрості і несприятливі умови, в яких відбувалася підготовка цього видання, нариси стали цікавим дослідженням. Переважна частина матеріалів оригінальна і була оприлюднена вперше. Книжка мала великий обсяг, проте не претендувала на повноту інформації. Поза увагою авторів (а серед них, крім істориків, були мистецтво- і літературознавці, археологи) залишилася низка дуже важливих ділянок життя міста, чимало фактів, подій, імен. Але функцію свою вона виконала – вдовольнила найжагучішу спрагу в такій інформації і водночас стимулювала інтерес до історії міста, прагнення продовжувати наукові пошуки, наслідком яких стала підготовка нової ґрунтовнішої тритомної книги (опублікована у 2006–2007 рр.), автором ідеї якої став Я. Ісаєвич.

Спробою глибокого осмислення історичного минулого України з позицій досягнень гуманітарних наук кінця ХХ ст. (як зазначено в анотації) став навчальний посібник “Історія України” (1996), який рекомендувало Міністерство освіти для студентів. Підготував книгу колектив авторів – переважно з Інституту українознавства (Ю. Зайцев – керівник колективу⁴³, Я. Ісаєвич, В. Баран, Я. Грицак, О. Зайцев, М. Литвин, О. Луцький, К. Науменко, Д. Павлів, І. Патер, В. Петегририч, І. Сварник,

⁴² Львів. Історичні нариси / [упоряд.: Я. Ісаєвич, Ф. Стеблій, М. Литвин]. – Львів, 1996. – 648 с.

⁴³ Ю. Зайцев підібрав, згуртував авторів і у дуже складних умовах наукової праці і матеріального забезпечення організував апрабацію і друк книги, виплату гонорару.

Б. Якимович), виходячи з гострої потреби вищих навчальних закладів України в незаангажованому ідеологічними штампами підручнику з вітчизняної історії. Підручник з пріоритетом політичної історії України у її хронологічній послідовності розширював і поглиблював національну візію історії. Він ґрунтувався на концепції тяглості і самостійності українського історичного процесу, починаючи з періоду раннього Середньовіччя, і зосереджував увагу на процесах державотворення в українському минулому від перших постплеменних державно-політичних об'єднань на землях Середнього Подніпров'я і Волині, пізніше – утворення Київської держави, і до здобуття незалежності Україною у 1991 р. Попри недоробки, спрощеність оцінок деяких історичних явищ та окремих політичних діячів, некритичне використання окремими авторами пояснювальних схем канадського історика українського походження, професора історії і політології Йоркського університету Ореста Субтельного та деяких інших діаспорних вчених, підручник загалом вигідно вирізнявся науковою об'єктивністю, чіткістю викладу, пристосованістю до навчальних потреб. Автори книги, істотно розширивши хронологічні межі викладеного матеріалу, в багатьох питаннях поряд з використанням існуючої спеціальної літератури, використовували результати власних наукових студій, у яких з нових, сучасних позицій реконструйовані і осмислені важливі події української історії. Підручник відповідав вимогам тогочасного історичного знання і в цілому був позитивно оцінений науковою громадськістю.

Написаний доступною мовою, він не залишився непоміченим студентами і викладачами вищих навчальних закладів передусім гуманітарного профілю, і накладом 25 тис. примірників швидко розійшовся по Україні. Вийшов підручник чотирма виданнями: перше і друге ідентичні (1996, 1998), третє і четверте – доопрацьована версія (2002, 2003), хоча концептуальний зміст її не змінився. Ця книга, а також авторитетне наукове видання Інституту історії України НАНУ з істотно оновленим національним наративом – “Історія України: Нове бачення” (1996) спільно спричинилися до швидкого витіснення з вишівської навчальної практики України відомої праці О. Субтельного “Ukraine: A History” (Toronto, 1988), який в українському і російському перекладах у перші роки незалежності масово використовували як навчальний посібник в українських університетах.

Зрозуміло, названі роботи не вичерпують наукових напрацювань істориків Інституту. Проте вони є достатньо типовими і дають змогу оцінити їхній творчий доробок.

Отже, у 90-ті роки в Інституті українознавства НАН України дослідницький процес порівняно з періодом т. зв. “перебудови” виявився тематично і змістовно багатшим. Відбулось істотне розширення поля досліджень: історики, хоча й дуже нерівномірно, але почали заповнювати дедалі більшу хронологічну шкалу західноукраїнської історії, починаючи від середньовіччя і до сучасності. Історичні відділи установи, переорієнтовуючись на оптимальне поєднання регіональної і загальноукраїнської тематики, розгорнули комплексне дослідження історії національної культури, формування національної свідомості українського народу на різних етапах історичного розвитку, громадсько-політичного та національно-визвольного руху на західноукраїнських землях у контексті загальноукраїнських і загальноєвропейських процесів. Оформились цілі напрямки досліджень, які в радянській історіографії практично не існували. У працях чітко окреслилися сучасні методологічні

підходи до вивчення наукової проблематики дедалі більшою кількістю вчених. Їх застосування на основі опрацювання документальних масивів, які раніше не були доступні дослідникам, забезпечувало швидке заповнення пізнавальних пустот, відкривало нові горизонти знань. Методологічний і методичний рівень історичних досліджень Інституту в багатьох напрямках нічим не поступався рівню провідних наукових центрів України. За кількістю і якістю наукових праць цей етап в історії Інституту значно переважав усе зроблене за попередні роки.

Александр Луцкий. Научные исследования историков Института украиноведения им. И. Крипякевича НАН Украины (90-е годы XX века): основные публикации, тематика, идеи.

Определены основные направления научных исследований сотрудников трех исторических отделов Института украиноведения им. И. Крипякевича НАН Украины. Раскрыто тематику и основное содержание их исследований, сделана попытка их научной оценки.

Ключевые слова: Институт украиноведения им. И. Крипякевича, история Украины, исследования, новые подходы, методы.

Oleksandr Lutskyi. Academic research of historians of Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine in the 1990s: ideas, topics and publications

The article outlines the main directions of academic research of employees of three history departments of Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. It discusses the issues studied and the main results obtained, evaluating their academic significance.

Key words: Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, history of Ukraine, research, new approaches, methods.